

Po desetiletém pobytu v jednom venkovském házdě jsem opět ve svém rodném městě a sedím a obědvám u stolu se starými přáteli. Všem nám je kolem padesátky a mladším ze společnosti je přes čtyřicet nebo tak nějak. Divíme se, že jsme od posledního setkání nezestárlí. Jistěže tu a tam někomu již prokvetly vousy, jiný prosedivěl na skráních, ale jsou tu i takoví, kteří od posledka omládlí, a všichni přiznávají, že ve čtyřicetce se jejich životy podivuhodně změnily. Cítili se staří a připadalo jim, jako by se život blížil svému konci. Začali objevovat nemoci, které neměli, paže jim ztuhly a obléknout si převlečník jim dělalo potíže. Všechno jim připadalo staré a opotřebované. Vše se opakovalo, stále se vracelo jedno a totéž. Mladí se na ně hrozně tlačili a vůbec se nestarali o zásluhy starších. A nejstrašnější bylo, že mládež objevovala totéž, co jsme kdysi objevili i my, ale ještě hroznější bylo, že přicházela se svými starými novinami, jako by o nich dříve nikdo nic nevěděl.

A jak jsme tak přetřásali staré vzpomínky z mládí, propadali jsme se do času, žili jsme doslova jen z minulosti, ocitli jsme se o dvacet let zpět, až někteří se začali ptát, jestli čas vůbec existuje.

„To prohlásil již Kant,“ poučil nás jeden filosof. „Čas je jen naše chápání bytí.“

„Podívejme! Myslel jsem si to také, protože když si vzpomínám na drobné události před pětačtyřiceti léty, vybaví se mi tak jasně, jako by se staly včera. A to, co se stalo v mém dětství, je stejně blízko jako prožitky minulého roku.“

A pak jsme se ptali, jestli si všichni ve všech dobách mysleli totéž. Šedesátník, jediný z celé společnosti, toho jsme pokládali za starce, poznamenal, že on se starým ještě necítí. (Právě se znovu oženil a měl doma v kolébce dítě.) Po tomto vzácném prohlášení se nám najednou zdálo, že jsme kluci, a tón rozhovorů náhle jako by omládl.

Při první schůzce jsem si povšiml, že všichni přátelé jsou stejní jako dříve, opravdu jsem se nad tím podíval. Všiml jsem si však také, že se již tak snadno nerozesmějí a že mluví opatrněji. Objevili sílu a váhu mluveného slova. Život jejich úsudek jistě nezjemnil, ale moudrost je nakonec poučila, že všechna slova se k člověku vrací; nahlédli, že lidé se nedají charakterizovat jen celými tóny, ale že i jena k přibližnému vyjádření názorů o druhých lidech je často třeba použít i pultóny. Teď to však propuklo: nebáli se slov, neresppektovali názory, propadli starým návykům, ve všem bylo plno jasu, veselí.

Pak přišla první pauza, po ní další zámky – a najednou zavládlo nepřijemné ticho. Ti, co mluvili nejvíce, pocítili podivnou stíněnost, jako by ze samých řečí ztratili hlavu. Vycítili, že v uplynulých letech každý z nich navázal nové styky, že se mezi ně postavily nové, neznámé zájmy a že ti, kteří mluvili nevázaně, narazili na podmorský útes, zpřetrhali své síť a dupali v nově osetých záhonech; všichni by to byli také včas poznali, kdyby si všimli pohledů zbrojících k odporu a obraně, kdyby si všimli záškubů v koutcích úst, kde rty skrývaly potlačené slovo.

Když jsme vstali od stolu, zdálo se, jako by se právě navázaná pouta přetrhla. Dobrá nálada byla ta tam, každý zaujal obrannou pozici, znovu byl upjatý. A když už musel promluvit, pak říkal fráze, což bylo vidět na očích, která nedoprovázela slova, a na úsměvu, který neodpovídal pohledům.

Byl to nesnesitelně dlouhý večer. Ojediné pokusy oživit staré vzpomínky ve skupinkách nebo mezi čtyřma očima se nezdařily. Ptali jsme se z naprosté neznalosti na věci, na něž jsme se ptát neměli. Například: „Jak se vede bratru Hermanovi?“ (Nadhozená otázka, která si nečáá odpověď. Skupince zkázila náladu.) „Hm, děkuji za optání, pořád skoro stejně, žádné zlepšení!“

„Zlepšení? Byl snad nemocný?“

Kdosi se vložil do rozhovoru a zachránil nešťastného bratra od bolestného doznání, že Herman zešílel.

Pomalu jsem se stával osamělým člověkem, odkázaným jen na zcela vnějškové styky, ke kterým mě novitka má práce, a i to jsem vyřizoval většinou telefonicky. Nepopírám, že začátek byl těžký a že prázdnota, která mě obstoupila, chtěla být vyplněna. Zpočátku po přetržení kontaktů se mi zdálo, jako by mi ubývalo síl, jenže současně začalo mě „já“ jaksi krystalizovat, zpevňovat se kolem jádra, v němž se shromažďovaly a přetavovaly všechny mé prožitky, které pak vyživovaly mou duši. Tak jsem si navykl proměňovat vše, co jsem v domě, na ulici a v přírodě spatřil a zaslechl. Převáděl jsem všechny vjemy do rozpracovaného díla a cítil jsem, jak kapitál roste. Studie, rodící se v osamění, byly mnohem cennější než ty, které jsem prováděl na lidech ve společnosti.

Již několikrát jsem měl vlastní domov, ale tentokrát si pronajímám od jedné vdovy dva zařízené pokoje. Chtělo to čas, než jsem se s tímto cizím nábytkem sžil, ale netrvalo to příliš dlouho. Nejobtížnější bylo zabydlet se u psacího stolu a udělat ho „svým“, protože nebožtík radní u něho se svými protokoly vyseďoval jistě po celý lidský věk. Zanechal na něm stopy svého otřeseně chrpové modrého inkoustu, který nenávidím. Jeho pravá paže vyhrusila na pravé straně polituru; vlevo na něj nalepil kulatý, brčálově zelený plátek voskovaného plátna pro lampu. Ten kousek plátna mě hrozně rozčiluje, ale rozhodl jsem se, že se se vším vyrovnám, a taky že ano, už mi ten odporný plátek vůbec nevaří. Postel — ano, bylo mým snem moci jednou ulhnout do vlastního povlečení — ale i když bych si to mohl dovolit, nechci začít s nákupy, protože nemít nic, to je také jedna stránka svobody. Nic nemít, nic si nepřát, to znamená být nezasazitelný, i ty nejtěžší rány osudu tě minou. A mít přitom peníze a vědět, že mohu mít cokoliv, budu-li chtít, je přímo štěstí; to je totiž nezávislost, a ta je také jednou stránkou svobody.

Na stěnách visí pestrá sbírka špatných obrazů a pár litografií a barvotisků. Nejdříve se mi svou škaredostí protivily, ale záhy, aniž jsem si to uvědomil, mě začaly zajímat. Když jsem jednou při své spisovatelské práci ztroskotal, chyběla mi jedna rozhodující scéna, vrhl jsem zoufalý pohled na stěnu. Tam se mé oko zastavilo na otřeseném barvotisku, který byl jistě kdysi dávno přílohou některého z ilustrovaných časopisů. Představoval sedláka, stojícího na přistávacím můstku a držícího krávu, která se s ním měla plavit na neviditelném přívozu. Osamělý muž na vzducho-prázdném pozadí, jeho jedna jediná kravka, zoufalé pohledy... Našel jsem svou scénu.

V pokoji však byla spousta cetek, jaké se mohou shromáždit jen v rodině a které pronikavě voní vzpomínkami; vyrobily je laskavé ruce, nebyly koupeny. Byly tu ochranné potahy na nábytek, přehozy, etažérky se sklem a porcelánem. Mezi nimi jsem si všiml velkého poháru s nápisem: vděční atd. Ze všech těchto věcíček vyzraňuje přátelství, vděčnost a snad i láska. A opravdu, už po několika dnech se v pokojích cítím jako doma. Všechno, co patřilo někomu jinému, jsem zdědil; zdědil jsem to po mrtvém, kterého jsem nikdy ani nespátřil.

Domáci hned poznala, že jsem nemluva. Má však takt a vychování. Zařídila to tak, že pokoje uklídila vždy dřív, než jsem se vrátil z ranní procházky. Pozdravili jsme se pokaždé jen přátelskou úklonou, která mohla znamenat ledacos: Jak se vede? Děkuji! Jak se daří? Výborně! To mě těší!

Osamění není nic jiného než právě tohle: zapřít se do pavučinky ve své vlastní duši, zakuklit se a čekat na proměnu, která se musí jednou dostavit. V té době žijeme ze svých prožitků a telepaticky žijeme životy druhých. Smrt a zmrtvýchvstání, nový růst k nové neznámé.

Svou osobností disponuje koneckonců každý sám. Nikdo nekontroluje mé myšlenky, netřáší mě níčí sklony ani nálady. Duše se rozrůstá do nově získané svobody a člověk prožívá neslychaný vnitřní klid, tichou radost a pocit bezpečí a sebeodpovědnosti.

Vrátím-li se ve vzpomínkách k soužití, které mělo být výchovou, pak dnes vidím, že to byla jen koedukovaná škola neřesti. Muset se stále dívat na ošklivost je pro toho, kdo má smysl pro krásu, utrpením a člověka to nutí, aby v sobě hledal mučedníka. Zavírat z ohleduplnosti oči před nespravedlností, to je výchova k pokrytectví. A zvykat si kvůli věcným ohledům potlačovat vlastní názory, to dělá z člověka zbabělce. Brát na sebe nakonec vinnu za věci, které jsme nespáchali, to člověka nepozorovaně ponižuje, že si jednoho krásného dne sám o sobě myslí, že je mizera. Neslyšet nikdy ani slovo povzbuzení, to připravuje o odvahu a sebejistotu. A brát na sebe následky chyb druhých lidí, to v člověku probouzí nenávisť k lidem i k světovému pořádku.

Ve své osamělosti jsem již dosáhl, že mohu rozhodovat sám o své duchovní dietě. Nemusím se dívat doma u svého stolu na nepřátele a mlčky poslouchat, jak pomlouvají všechno, čeho si vysoce vážím. Nemusím poslouchat za svými dveřmi hudbu, která se mi hnusí, nemusím se dívat ani na noviny s karikaturami svých přátel a sebe samého. Jsem svobodný i v tom, že nemusím číst knihy, kterými pohrdám, a chodit na výstavy a dívat se na obrazy, které se mi nelíbí. Jedním slovem, vládnou svou duší alespoň v těch případech, kde jí vládnout mohu, mohu volit, co je sympatické a co nesympatické. Nikdy jsem nebyl tyran, ale vždycky jsem se snažil vyhnout se tyranizování, a to nemají tyraní rádi. Byl jsem vždy nepřitelem tyranů a to tyraní neodpouštějí.

Vždy jsem chtěl dál a výš, a proto jsem více v právu než ti, kdo mě chtěli srazit dolů; proto jsem také osaměl. První, nač v osamělosti narazíme, je účtování se sebou samým a se svou minulostí. Je to pěkně zdoluhavá práce, úplně nová výchova a člověk v ní musí překonat sám sebe. Ale poznávat sám sebe je studium nejdůležitější a je možné. Samozřejmě, občas se musíme spolehnout na zrcadlo, zvláště pak na zrcadlo, v němž se vidíme i zezadu, protože jinak bychom se nikdy nedověděli, jak vypadají naše záda.

To účtování jsem zahájil před deseti léty po seznámení s Balzacem. Při četbě jeho padesáti svazků jsem dlouho netušil, co se ve mně odehrává, přišel jsem na to, až když jsem dočetl. Tehdy jsem našel sám sebe a mohl jsem přikročit k syntéze všech svých dosud nevyřešených životních protikladů. Ale tím, že jsem se díval na lidi jeho skřípem, jsem se naučil vidět život oběma očima, zatímco dříve jsem na něj hleděl jediným okem monoklu. A ten velký kouzelník mi nedaroval jen pouhou rezignaci, pokoru před osudem či náhodami, jež mě ušetřily zklamání nejhoršího druhu, ale vnutil mi tajně i jakési náboženství, které bych chtěl nazvat bezkonfesačním křesťanstvím. Při toulkách, na nichž mne vedla Balzacova ruka, při procházce jeho Lidskou komedií, na níž jsem se seznámil s jeho čtyřmi tisíci lidmi (spočítal je samozřejmě nějaký Němec!), jsem si připadal, jako bych žil jiný život, a když jsem ji dočetl, zdálo se mi, jako bych prožíval dva životy. Ale z jeho pohledu na svět jsem získal nový pohled na vlastní život. A po prohrách a krizích jsem se nakonec zastavil u jakéhosi usmíření s utrpením, protože jsem současně poznal, jak bolest a smutek spalují duševní špičku, jak zjemňují instinkty a city a jak dávají duši, která se vymanila ze zmučeného těla, mnohem vyšší schopnosti. Od toho okamžiku jsem bral kalich hořkosti jako medicínu a pokládal jsem za svou povinnost snášet všechno — kromě ponižení a nesvobody!

Samota však činí člověka i mnohem snáze zranitelným a zatímco dříve jsem se mohl bránit utrpení brutalitou, byl jsem nyní mnohem vnímavější k bolestem druhých, doslova jsem se stal kořistí vnějších vlivů, i když ne vlivů špatných. Ty mne jen děsily a donutily mne, abych se stáhl ještě více do sebe. Proto vyhledávám ještě osamělejší procházky, na nichž potkávám jen prosté, neznámé lidi.

Už tři týdny jsem nepromluvil s jediným člověkem, můj hlas jakoby ochabl, ztratil zvuk a byl neslyšitelný. Když jsem pak tu dívku oslovil, nerozuměla, co říkám, a musel jsem slova několikrát opakovat. Zneklidněl jsem, prožíval jsem samotu jako vyhnanství a napadlo mne, že lidé se mnou nechtějí mluvit, když jimi opovrhují. A tak jsem vycházel až v podvečer. Nastoupil jsem do tramvaje jen proto, abych měl pocit, že jsem s lidmi v jednom prostoru. Snažil jsem se vyčíst z jejich pohledů, jestli mne nenávidí, ale našel jsem v nich jen lhostejnost. Naslouchal jsem jejich rozhovorům, jako bych byl na návštěvě a měl právo podílet se na rozhovoru alespoň jako posluchač. Když byl vůz plný, dělalo mi dobře, když jsem se mohl lokty dotknout jiné lidské bytosti.

Málokdy jsem nenáviděl, spíše naopak, ale od narození jsem se lidí bál. Má touha po společnosti byla tak veliká, že jsem se mohl stýkat s kýmkoliv a samotou jsem dříve pokládal za trest, což mohla být pravda. Vypytával jsem se přátel, kteří prožili vězení, v čem trest věznění vlastně vězí, a odpověď zněla: v samotě. Tentokrát jsem chtěl být sám, ale s tichou výhradou, že budu smět vyhledat přátele, budu-li mít chuť. Proč to neudělám? Nemohu, protože když stoupám po schodech — připadám si jako žebrák a u zvonku udělám čelem vzad. Když potom přijdu domů, jsem spokojen, zvláště když si představím, co bych tam asi vyslechl, kdybych do toho pokoje opravdu vkročil. A protože mé myšlenky nemohou táhnout ve stejném směření s druhými, dotýká se mne téměř každé slovo a i nejnavinnější slovíčko mi často připadá jako jízlivost.

Myslím, že je mi osudem přisouzeno být sám a že mi to prospívá. Chtěl bych tomu věřit, nevěřit by bylo strašné. Jenže v samotě se může hlava rozskočit, co chvíli hrozí výbuchem, proto se musím kontrolovat. Snažím se udržet rovnováhu mezi tím, co přijímám a co vydávám, každý den z ní musím něco vypsat a četbou do ní opět něco vložit. Píši-li celý den, vznikne v ní večer zoufalá prázdnota. Mám dojem, že již nemám co říci a že je se mnou konec. A když celý den čtu, jsem tak přeplněn dojmy, až se mi zdá, že musím puknout.

Dále musím také přesně rozdělit čas k spánku a bdění. Mnoho spánku unavuje tak jako mučení, příliš málo spánku dráždí k hysterii.

Přes den to jakžtakž jde, ale večery jsou zlé, protože vnímat uhasínající chod myšlenek je tak bolestivé jako vjem duchovního i tělesného rozkladu.

Ráno, když vstávám po střízlivém večeru a prospané noci z postele, je život skutečně příjemným požitkem. Je to, jako bych vstával z mrtvých. Všechny duševní schopnosti jsou obnoveny a naspaná síla jako by se zmnohonásobila.

Když se potom vrátím domů a usednu k psacímu stolu, začnu znovu žít. Síly, které jsem venku shromáždil, ať už z mčniců disharmonických proudů nebo z harmonických kontaktů, mi teď slouží k rozličným účelům. Žiji — a žiji přepestřý život všech lidí, o nichž vyprávím. Jsem šťastný se šťastnými, zlý se zlými, dobrý s dobrými, vyklouznu ze své vlastní osobnosti a mluvím dětskými, ženskými i stařeckými ústy, jsem král i žebrák, jsem ten nejvznešenější tyran i ten nejponižovanější, utlačovaný nepřítel tyranů. Mám všechny názory a vyznávám všechna náboženství, žiji ve všech epochách, sám jsem přestal existovat. To je stav, který mi dává nepopsatelný pocit štěstí.

Když tento pocit kolem poledne zmizí a psaní pro ten den skončí, je mé vlastní bytí tak bolestné, že se mi zdá, jako by s blížeicím se večerem mířilo k smrti. Večer je nekonečně dlouhý. Jiní lidé se po celodenní práci rozptýlí rozhovorem, ale já nemám, s kým bych promluvil. Sevře mě ticho mlčení, pokouším se číst, ale nemohu. Procházím se po podlaze a dívám se na hodiny, kdy bude deset. Konečně přijde desátá.

Když osvobodím tělo ze šatů, se všemi knoflíky, opasky a panty, jako by má duše nabrala dech a cítila se volnější. A když se pak po orientálním umývání dostanu do postele, tu se mé bytí rozplyne: vůle k životu, k boji, k utkání přestane existovat. Touha po spánku se v mnohém podobá tužbě po smrti.

Nejdříve však půlhodinku medituji, totiž čítávám si podle nálady v modlitební knize.

Jednou večer jsem šel kolem hezkého rohového bytu s velkými okny a za nimi jsem viděl... Zahlédl jsem tam nábytek a věci tak ze šedesátých let, zkřížené se záclonami z let sedmdesátých a závěsy osmdesátých let a stolky z let devadesátých. V okně stála skříňka z alabastru, zažloutlá jako slonová kost od lidského dechu, vzdechů, vinných par, tabákového kouře, skříňka, která není k potřebě ani k užtku a kterou kdosi určil za shromáždění navštívenek. Byla to schránka na popel, která mohla stát na hrobě s jmény přicházejících a odcházejících přátel, živých a zemřelých příbuzných, zasnoubených a ženatých, křtěných a pohřbíváných. Na stěnách byla spousta portrétů, portréty všech dob a časů, hrdinové ve zbroji, učenci v parukách, duchovní s kněžským límcem. V jednom koutě stál před divanem hrací stůl a kolem něho seděly čtyři podivné postavy a hrály karty. Nemluvily, jejich rty se nehýbaly. Tři z nich byli starci, jeden byl mladší. To byl jistě pán domu. Uprostřed pokoje seděla mladá žena obrácená k hráčům zády, skláněla se nad pletením. Pracovala usilovně, ale bez zájmu, jen jako by očko po očku nabírala čas, vteřiny odměřovala jehlicí. Nato pozvedla své dílo a prohlížela si je, jako by z něho chtěla jako z hodiny vyčíst čas. Záhledla se však za čas i za práci, hleděla do budoucnosti — a tu se její pohledy pustily dál, ven z okna kolem schránky na popel a venku ve tmě se setkaly s mými pohledy, ale vidět je nemohly. Měl jsem pocit, že ji znám, jako by ke mně promlouvala očima, ale samozřejmě to byl jen přelud. Jedna z mumií u stolu něco řekla. Žena odpověděla jen přikývnutím, ale ani hlavu neotočila a jako by ji vyrušili z myšlenek nebo jako by z nich něco vyzradila, sklonila hlavu ještě hlouběji než předtím a její chronometr se znovu rozběhl. Nikdy jsem neviděl dlouhou chvíli, nuda a únavu ze života v tak kondenzované podobě jako v tom pokoji.

A já, který neznal nikdy nic jiného než stěhování a cestování, jsem si teď v klidu vybavoval dojmy ze svého tuláckého života a ty se proměňily v háseň, kterou jsem nazval *Ahasverus*.

Ahasver

*Ahasvere, na cestu se vydej!
Chop se rance, hole své;
osud tvůj osudem druhých není,
tebe hrob nečeká.
Kolébku měl jsi u svého zrodu,
konce se však nadočkáš,
věčně budeš šlapat bláto světa,
nejedny boty unosíš.
Však země končí náhle, moře před zraky. —
Ahasvere, teď zemi opustíš,
a všechno to, co k životu tě poutávalo,
pochovají oči tvé hluboko za obzor.*

*Pohled na těžké mraky
a na moře rozbouřené,
jak se převaluje ve vlnách,
na něm se noha neudrží,
v něm odpočinku nedojdeš.
Není dna a není noci, spánku ani buzení,
nahoru dolů, hned sem a hned tam,
slyšíš jen šumot, skřítot, praskání
v lanoví, v trámech, v nýtech, hřebech.*

.....

*Představy zmizely,
vzpomínky vyhasly,
naděje odmítá přijmout viděné;
musí žít přítomnu,
přítomnu bolesti,
bez smyslu, bez cíle,
nesmyslnému jak otázka šilence,
mrtvému jak kámen bez křesadla.
Do šedé prázdnoty hledí
poutník uvězněný na palubě,
unaven zírá do hlubiny,
jako by v pytli topen byl.*

Večery jsou stále delší, ale vím ze zkušenosti, že nesmím vycházet, protože ulice a parky jsou zalidněny smutnými lidmi, kteří nemohli odjet na venkov. Když šťastnější nyní vyklidili nejlepší místa v městě, vplížila se chudina z předměstí do uvolněného prostoru. To dodává městu vzbuřenecký ráz, a protože krása provází vždy bohatství, není to hezké představení.

Jednoho nedělního večera, když jsem cítil, že můj úděl je tožný s údělem ubohých, jsem se rozhodl vyrazit na projíždku, podívat se na lid.

„Raději volím přece jen samotu!“ řekl jsem si; a to bylo naposledy, co jsem si toho léta vyšel večer ven. A tak jsem opět sám ve své vlastní společnosti, kterou musím pečlivě střežit, abych zase špatně neskončil.

Držím se doma a jsem klidný. Představuji si, že jsem unikl životním bouřím. Přál bych si být trochu starší, abych nevnímal svody života, a věřím, že nejhorší mám již za sebou.

Večer byl zádumčivý, ale klidný. Nepracoval jsem, jen tu a tam jsem zabloudil pohledem k ručičkám hodin. Konečně odbila devátá a já vzhlížel s hrůzou k poslední dlouhé hodině, která mi ještě zbývala. Připadala mi nekonečně dlouhá, nevěděl jsem, jak ji zkrátit. Samotu jsem si nezvolil, byla mi vnucena a teď jsem ji nenáviděl, byla násilím. Chtěl jsem ji uniknout, chtěl jsem poslouchat hudbu, něco od velkých mistrů, od toho největšího, který celý život trpěl... zatoužil jsem po Beethovenovi a pokoušel jsem se rozeznět ve svém sluchu poslední větu jeho Měsíční sonáty, jež pro mnohého byla nejvyšším výrazem lidské touhy po svobodě, jakého nemohla dosáhnout žádná z básní slov!

Znovu je tu zima, nebe je šedivé a světlo přichází odspodu, od bílého sněhu na zemi. Samota harmonuje se zdánlivou smrtí přírody, ale i tak je občas příliš těžká. Toužím po lidech, ale v samotě jsem tak zpřecitlivěl, jako by má duše byla úplně obnažena, a právo řídit vlastní myšlenky a city mě tak rozmazlilo, že jen stěží snáším dotyk druhého člověka. Kdokoliv se ke mně přiblíží se svou duchovní atmosférou, která pak působí i na mou, mě doslova dusí.

Upně jsem zapomněl na okno bez rolet, a když jsem si je připomněl a zvedl se, spatřil jsem v domě naproti přesně to, co jsem očekával.

Seděl u stolu s chryzantémami, ona vedle něho a oba se stárali o dítě, které nepatřilo ani jednomu z nich. Byl to její synovec a jediné dítě její sestry, vdovy. Skutečnost, že jejich první láska se soustředila k dítěti, dodávala jejich vztahu od samého začátku pečeť nesobeckosti a současně i zušlechťovala jejich city, jež se setkávaly v nevinné bytůstce. A co víc, říkal jsem si, její rozvínuté mateřské city mu dávají již dnes jistotu.

Občas se na sebe zadívali a zapomněli přitom na dítě. Zhlédli se do sebe s oním nepopsatelným výrazem dvou osamělých lidí, kteří se setkají a získají jistotu, že budou společně, ve dvou, bojovat proti samotě. Bylo zřejmé, že ještě nemyslí ani na minulosť, ani na věci příští, žili jen okamžikem a radovali se z požitku, že jsou si blízkou. „Sedět u jednoho stolu a dívat se po celý život druhému do očí.“

Byl jsem rád, že jsem došel až sem, znovu jsem se mohl těšit ze štěstí druhých a nepocítil jsem přítom ani trošku lítosti, touhy nebo zbytečných obav. Opustil jsem mučírnu svého mládí a vrátil jsem se domů do své samoty, k práci a k bojům.